

Ülkar NƏBİYEVƏ

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: ulker.azadqizi@mail.ru

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2024.1.56>

**FOLKLOR SÜJET, MOTİV VƏ OBRAZLARININ
MİFOLOJİ STRUKTURU
(Təpəgöz və “atalar-oğullar” əsasında)**

Açar sözlər: dünya eposu, obraz, motiv, süjet, ənənə, yaradıcılıq, mifoloji qaynaq

SUMMARY

Ulkar Nabiyeva

**Mythological structure of folklore plot, motives and images
(based on stories about “Tepegez”, “Fathers and sons”)**

There are so many traditional plots, motives and images in the Oghuz epic that it is necessary to study their mythological structure. attracts attention. The plot of Tepegoz is one of the most archaic plots and is reflected in both ancient Oghuz inscriptions and “Dada Gorgud”. In Turkish mythological thought, along with Tepegoz, there are similar one-eyed monsters, which are found in the “Manas” epos, as well as in Uyghur, Kyrgyz, Gaguz and others. There are many points in the myth texts that resonate with the plot of “Dada Gorgud”.

The plot of “Fathers and Sons” as a traditional plot has a wide place in the Oghuz epic. The structure of the plot revolves around various events in the epic. The article examines the relationship between both Dirsax khan and Bugaj, as well as Kazan khan-Uruz in the context of the father-son plot. Here, the mythological structure of the plot is analyzed on the basis of oral histories with the participation of the protagonists, its scope is explained in the Oghuz epic tradition. The Oghuz epic tells about the transformation of Tepegoz, fathers and sons and other plots into a world epic.

Key words: world epic, image, motive, plot, tradition, creativity, mythological source

РЕЗЮМЕ

Улькаp Набиева

**Мифологическая структура фольклорных сюжетов, мотивов и образов
(на основе сюжетов о “Тепегезе”, «отцы и дети»)**

В огузском эпосе привлекает внимание множество традиционных сюжетов, мотивов и образов, у которых необходимо изучить мифологическую структуру. Сюжет о Тепегезе-один из самых архаичных сюжетов, который отражен как в древнеогузских сказаниях, так и в эпосе «Книга моего Деда Коркута». В тюркском мифологическом мышлении наряду с Тепегезом, существуют схожие одноглазые образы, которые встречаются и в эпосе «Манас», а также в уйгурских, киргизских, гагаузских и других мифических источниках. В мифологических текстах существуют множество моментов, перекликающиеся с сюжетом «Книги».

Сюжет «Отцы и дети» как традиционный сюжет широко отражается в огузском эпосе. Структура вращается вокруг различных событий. В статье исследуются взаимоотноше-

ния Дирсе-хана с Бугаджем, а также Казан хана с Урузом в контексте сюжета «отцы и дети». Здесь мифологическая структура сюжета анализируется на основе рассказов с участием главных героев, его масштаб раскрывается в огузской эпической традиции.

В статье также рассматривается информация о трансформации фольклорных сюжетов в мировой эпос .

Ключевые слова: мировой эпос, образ, мотив, сюжет, традиция, творчество, мифологический источник

Oğuz qəhrəmanlıq eposu üçün ənənəvi olan çoxsaylı süjet, motiv və obrazlar vardır ki, onlar ilk ədəbi qaynaq kimi “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda əks olunmuş, lakin bu, məhdud məna daşımamış, həm “Dədə Qorqud” aqədərki oğuznamələrdə və ozan yaradıcılığında, həm də orta əsr dastançılığı və milli nağılcılığında özünü göstərmişdir. Əgər “Kitabi-Dədə Qorqud” aqədərki oğuznamələrdə bunlar daha bəsit və müxtəsər idisə, dastanda daha kamil motiv, süjet və obrazlara çevrilmiş, mövzu və məzmun dairəsi baxımından bir çox transformasiyalara uğramışdır.

Bunlar içərisində daha qədim təsəvvürlərlə bağlı olan Təpəgöz, atalar və oğullar, övladsızlıq, nişanlının öz toyuna gəlib çıxması və s. milli yaradıcılıq ənənələrini öyrənmək baxımından diqqəti cəlb edir. Bu süjetlərin, motiv və obrazların bu gün həm “Kitabi-Dədə Qorqud” aqədərki, həm də ondan sonrakı tarixi təkamülü oğuz türklərinin daha qədim yaradıcılıq ənənələrini öyrənməyə və dünya eposu ilə maraqlı paralellər aparmağa imkan verir.

Təqdim olunmuş məqalədə Təpəgöz və atalar-oğullar süjetinə diqqət yetirəcəyik. Təpəgöz obrazı və onun mənşəyi barədə yazan tədqiqatçılar – Fon Ditsdən Əli Sultanlıya qədər bu obrazın Qafqazda oğuzlar tərəfindən yaradıldığını söyləməkdədir. Digər siklop, Polifem və kəlləgözlərdən fərqli olaraq “Dədə Qorqud” Təpəgözü öz mənşə xüsusiyyətini itirməyən obrazdır.

Türk xalqlarının mifoloji düşüncəsində Təpəgöz xtonik aləmlə bağlı bir varlıq kimi qəbul olunur və ayrı-ayrı mənbələrdə “ege göz”, “jalqız göz”, “bir gözdə dev” və s. adlar altında yayılmaqdadır (2, 359). Türk xalqlarının mifik düşüncəsində Təpəgöz haqqında 40-dan artıq süjet variantı mövcuddur, onların əksəriyyətini oxşar və anoloji motivlər birləşdirir. Bunlar arasında həmin obrazın mənfiliyi, çobanlıqla məşğul olması, müxtəlif sehrli vasitələrə, üzüyə, qılınca sahib olması və ən sonda tək gözünün kor edilməsi ilə öldürülməsi və s. geniş yayılmışdır. Türk dastançılığında Təpəgöz obrazının spesifikasını izləmək mümkündür. Həm dünya, həm də türk xalqlarının dastançılıq ənənəsində mövcud olan bir çox süjetlər tipoloji baxımdan “Kitabi- Dədə Qorqud “la səsleşir və bununla bağlı paralellər də aparmaq olar. Məsələn, “Min bir gecə “ərəb nağıllarında kəlləgöz obrazları arxaik dünyagörüşləri əks etdirir (7). Qırğız dastanı “Manas”da, uyğur, qazax, yakut, qaqauz, monqol və s. mif mətnlərində tək gözlü varlıqlarla bağlı süjetlər Təpəgözlə oxşar statusa malikdir. Məsələn, “Manas” dastanında baş qəhrəman olan Ə

Töştük də Basat kimi dəmir şişi qızdırıb nəhəngin tək gözüne basır və Təpəgöz məhv olur (2, 359-360).

Tədqiqatçı Əli Sultanlı vaxtilə Oğuz və yunan eposları arasında – Təpəgöz obrazı ilə Polifem arasında əsaslı müqayisələr aparmış, samballı tədqiqat əsəri ərsəyə gətirmişdir (6, 3-82). Yunan əsətlərində siklop və kəlləgözləri alim dörd qismə ayırır: “Onların bir qismindən yunanlar işçi qüvvə kimi istifadə etmişlər. Bu sikloplar qurucudurlar... İkinci qismi özbaşlarına yaşayan, öz həyatlarını özləri təmin edən, lakin onların yaşayış yerlərinə gələnlərlə amansız rəftar edən sikloplardır... Üçüncü qismi həqiqi mənada təpəgözdürlər ki, yunanlar onları çox pis və qorxunc varlıqlar kimi təsəvvür etmişlər. Dördüncü qism sikloplar yunan əsətlərində gülünc və müvəffəqiyyətsiz aşiq kimi verilmişdir (6, 48-49).

1815-ci ildə Fridrix Fon Dits Təpəgözlə Polifem arasında müqayisələr aparmış və belə nəticəyə gəlmişdir ki, “Buradakı Təpəgöz başqa sikloplara, hələ Homerin siklopuna bütün cəhətlərlə bənzəyir. Ancaq oğuz siklopu yunanlarınkindən alınma deyil. Yunanlarınkı bunun təqlididir. Yunanlarınkı köhnə deyil, oğuzlarınkı yeni deyildir (6, 49). Siklop surəti ilk dəfə Homerin “Odiseya” əsərində, daha sonra Evripidin “Siklop” satirik dramında təqdim edilmişdir. Kamal Abdulla bu problemlə bağlı tədqiqat aparmış və çox maraqlı nəticələr əldə etmişdir. Tədqiqatçı əsərinin “Polifem və Təpəgöz” bölməsində mifoloji sistemlərdə təkgözlülük probleminə toxunub bildirir ki, “həm yunan, həm də oğuz miflərindən anadan təkgöz doğulan bədheybət, nəhəng, bir sözlə, şər mücəssəməsi olan sikloplar gəlib keçir...” (2, 211).

Alman alimi Valter Ruben isə Təpəgözü təkcə yunan eposu ilə deyil, həm də hind və digər xalqların mifoloji süjetləri ilə müqayisəyə cəlb etmişdir (5, 64). V.Eberhard isə Təpəgözlə bağlı hekayələrini bölmələrə ayıraraq tədqiq etmişdir (5, 64). Mənbələrə görə, Anadoluda mövcud olan mif mətnlərində Təpəgözlə Basatın adı yanaşı çəkilir. Güney Anadoluda isə Pusat adı daha çox işlənməkdədir. Mətnlərin birində göstərilir ki, “padşah bir gün Qaf dağına gedir. O dağda bir Təpəgöz var idi. Təpəgöz oğurladığı bir uşağı südlə bəsləyirdi. Padşah Pusat adlı bu uşağı Qaf dağından götürüb evinə aparır və onu böyüdür...(5, 64).

Anadoluda bu varlıqla bağlı “Təpədən göz” deyimini geniş yayılıb, həmin deyim Təpəgözlə bağlı yaranmış nağılların əsas mövzusunə çevrilmişdir. “Ovçular və ya uşaqlar təpədə yanan bir evin işığına doğru gedirlər və Təpədəngözün əlinə düşürlər...” (5, 66)

Türk eposunda Təpəgözün dünyaya gəlmə motivi də diqqəti cəlb edir. Sarı çobanın pəri qızı ilə anidən izdivaca daxil olması bir insan əhlinin ruhla birləşməsi deməkdir. Türk mifoloji mətnlərindən bəllidir ki, “Göytürklərin ataları Yaz və Qış Tanrıalarının qızları ilə evlənmişdi. Oğuz xan da mifoloji qaynaqlar əsasında iki qızla evlənmişdi və bununla da oğuz soyu yaranmışdır. Bahəddin Ögələ görə, Təpəgözün yer üzünə gəlişi çobanın etdiyi zinaya görə verilən cəza kimi qiymətlən-

dirilir (5, 66).

“Dədə Qorqud” Təpəgözü mifik strukturlu obraz kimi inkişaf etmiş və dünya eposuna yayılmışdır. O, getdikcə erkənlik xüsusiyyətini itirə - itirə nağıllarda gördüyümüz kəlləgöz, təpəgöz və təkgezə çevrilmişdir.

Türk eposunda təsvir olunan süjetdən – VIII boydan görünür ki, Sarı çobanla pərinin qovuşması ulusa fəlakət gətirdi. Pəri çobana: “Çoban, yıl tamam olacaq, məndə əmanətin var, gəl al! Deyir. Əmma Oğuzun başına zaval gətürdin”. Bir ildən sonra pəri qız bir yığnaq gətirir. Çoban çomağı ilə vurunca yığnaq böyüyür. Bunu gören çoban yığnağı qoyub qaçır. Bayındır xan bəylərlə həmin yığnağa rast gəlir. Bəylər ona toxununca yığnaq böyüyür. Aruz qocanın məhmızı ona toxununca yığnaq yırtılır və içindən bir oğlan uşağı çıxır. Aruzun xahişi ilə Bayındır xan oğlanı ona verir... Təpəgöz böyüyür. Əvvəlcə dayəsinin canını alır, sonra uşaqların burnunu, qulağını yeyir... Aruz Təpəgözü evdən qovur, bu vaxtdan Qara dağa çıxır, hərəmi olur, yol kəsir, adam yeyir... (3, 98). “Odisseyə” da isə Polifemin nə dünyaya gəlişi, nə də uşaqlıq həyatı haqqında məlumat verilmir. Yalnız bu məlumdur ki, Polifem Zevsin qardaşı dəniz allahı Poseydonun və su pərisi Amfitritinin oğludur. Təpəgöz adamyeyəndir, hətta Qorqud ata onunla razılığa gəlir ki, hər gün ona yeməyə beş yüz qoyun və iki adam veriləcək. Polifem isə qoyun, quzu, keçi ilə, süd, qaymaq və meyvə ilə qidalanır. Polifem adam əti yemir, yalnız bir dəfə Odisseyin altı yoldaşını tutub yeyir və onlardan intiqam alır. Oğuz eposundakı Təpəgöz daha mükəmməl mifik obrazdır. Bu obraz əslində qorxunc təbiəti və təkgezəlülüyü ilə qədim insanların şər qüvvələr haqqında olan təsəvvürlərinin rəmzidir.

İstər “Kitabi-Dədə Qorqud”, istərsə də onunla bağlı digər dünya süjetlərində Təpəgözün insanlığa qənim kəsilməsinin səbəbi məlum olmur. Təpəgözün ulusa göndərilməsinin səbəbinin bəzi məqamlarını “Qaroğlu” dastanında görə bilərik (4, 529). Burada qurd totemliyinin inkarı nəticəsində totem Ulusdan, onu inkar edəndən intiqam almaq üçün Təpəgözü dünyaya gətirir. Dastanda deyildi ki, “Təpəgözü göndərdi ki, yer üzündən insan sözün silə tamam”. Şübhəsiz ki, buradakı “yer üzü” nisbi mənada qəbul edilir və ulusun yaşadığı ərazi mənasında başa düşülür.

“Kitabi-Dədə Qorqud” da Aruz onu öz oğlundan ayırmır, ancaq Təpəgöz şər əməllərilə, ulusa qənim kəsilir, son məqamda öz əməlinin qurbanı olur, öz ulusunun içində yetişən qəhrəman Basat tərəfindən öldürülür. Təpəgöz bütün variantlarda son ana qədər öz mənfi xilqətinə sadıq qalır.

Bu obrazın Şərq və Qərb eposuna, nağıl süjetlərinə yayılması onun barbar xüsusiyyətlərini mühafizə etməsi, arxaik düşüncədə yaranmış modelinin çətin rekonstruksiya edilməsi ilə bağlıdır. Bu obraz Qərbə yayıldıqca deformasiyaya uğramışdır.

Dünya xalqlarının şifahi yaradıcılığında ənənəvi süjetlərdən biri də “atalar və oğullar”dır. Bu süjet dünya xalqlarının əfsanə və nağıllarında, dastanlarında

müxtəlif variantlarda yaranmışdır. Bu süjetdə iki istiqamət özünü göstərir. Birincisi, bilərəkdən ataya qəsd etmək, ikincisi isə atanı tanımadan qəsd etmək. Yunan mifologiyasında baş Allah olan Kron övladlarının onun yerinə gəlməməsi üçün onları doğulan kimi yeyib məhv edir. Zevs doğulanda isə anası Reya onu gizlətməyə nail olur. Zevs böyüdükdən sonra bilərəkdən atasının hakimiyyətini dağıdıb öz hökmranlığını qura bilir (1, 230). Süjetin şifahi yaradıcılıqda geniş yayılmış variantı döyüş meydanında atanın tanımadan öz oğlu ilə vuruşması, ona qalib gəlməsi və öldürməsi, yaxud öldürmək istəməsidir. Nişan əlaməti olan bazubənd ya qəhrəmanın ölümündən sonra, ya da ölüm ayağında tanınmaya yol açır. Yunan əsatinə diqqət yetirdikdə, görürük ki, Odisseyin Sirseyadan Teleqon adlı oğlu dünyaya gəlir. Odissey vətənidən ayrıldıqdan sonra Sirseyə oğlunu atasını axtarmağa göndərir. Odisseylə əsir düşən Teleqon bir-birini tanımır, qarşı-qarşıya gəlirlər və nəticədə Odissey ölür. “Herakliada”da Herakl öz atası Zevslə vuruşur. Həmçinin Edip bilmədən atası Layın qatilinə çevrilir. Firdovsinin “Şahnamə”sindəki “Rüstəm və Söhrab” dastanı da belə bir ənənəvi süjetin əsasında yaranmışdır. Təbii ki, bu kamil bir variantdır, həm də dahi Firdovsi zəkası ilə işlənməmişdir. Süjetin mənşə xüsusiyyətinə gəlinə, onun başlıca məqamının ata və oğul arasındakı ziddiyyətlərdən ibarət olduğu təsdiqlənir. Rüstəmin Turan şahzadəsi Təhminədən Söhrab adlı oğlu olur. Rüstəm Söhrabı görmür, tanımır. İran və Turan qoşunları qarşı-qarşıya gəlir, Rüstəmlə Söhrab da üz-üzə gəlir. İkinci vuruşda Söhrab qalib gəlsə də, Rüstəm hiyləyə əl atır. Söhrab onu öldürmür. Rüstəm öz oğlunu öldürür, lakin sonra nişan – bazubənd vasitəsilə oğlunu tanıya bilir (6, 42).

“Atalar və oğullar” süjetinin ibtidai modelləri “Kitabi-Dədə Qorqud”da öz əksini tapmışdır. Bu süjetin eposa daxil olması daha qədim təsəvvürlərlə bağlıdır. Çünki X əsrə qədər Azərbaycan tarixini yazan Əbu Bəkr ət-Dəvədari öz “Tarix” əsərində göstərirdi ki, III-V əsrlərdə Azərbaycan ərazisində yayılmış oğuznamələr içərisində “Dirsə xan oğlu Buğac” oğuznaməsi də var idi. Süjet Şərqdə yayılmış və “Rüstəm-Söhrab” poetik zirvəsinə yüksələ bilmişdir. Oğuz eposunda I və XI boylarda “atalar-oğullar” süjetinin müxtəlif modellərini izləmək mümkündür. “Kitabi-Dədə Qorqud”da Dirsə xan – Buğac süjetinin ibtidai variantını təşkil edir. Övladsızlıq süjeti üzərində qurulan oğuznamədə igidlik göstərən ad qazanan, bəyliyə yiyələnib taxt əldə edən Buğacın yoldaşları atası Dirsə xanla onun arasında ədavət salmağa çalışırlar. Burada dünya xalqlarının ənənəvi süjetində olduğu kimi, övlada qarşı hazırlanan və yaxud çıxış edən obraz atadır. Ata düşmən sözü, oğlunun onun bəylik taxtına göz dikdiyinə inanır və onu yaralayır. Buğac xeyirxah Xızırın köməyi ilə ölümdən qayıdır. “Oğlan anda yığıldıqda Boz atlı Xızır oğlana hazır oldu. Üç qatla yarasın əlilə sığadı: Sana bu yaradan, qorxma, oğlan, ölüm yoxdur. Tağ çiçəgi anan südilə sənün yarana məlhəmdir, – dedi, qaib oldı”... Oğul atasının dalınca gedir, onu əsirlikdən azad edir. Ata öz qəbahətini başa düşür və son epizodda yeni anlaşma baş verir ki, ənənəvi süjetdəki tanınmadan sonra ata oğul hə-

min anlaşılmaya tapınır (3, 34-41) Burada Xızırın iştirakı təsadüfi deyildir. Xızır mifoloji obraz kimi bir çox mif mətnlərində, folklor nümunələrində, o cümlədən əfsanə və rəvayətlərdə də iştirak edir. “Kitabi-Dədə Qorqud”da “atalar-oğullar” kontekstində süjetin mifoloji qaynaqlar əsasında yarandığı bir daha təsdiqlənir.

On birinci boyda Uruz Salur Qazanı əsirlikdən qurtarmaq üçün kafərlə vuruşur. Məkrli düşmən Uruzla bacara bilmədiyinə görə onu üzərinə Qazan xanı göndərir. Sonda isə mifoloji tanınma anı baş verir (3, 121-122). Müxtəlif variantlarda yayılan bu ziddiyyət ata-oğul qarşıdurmasına gətirib çıxarır. Süjetin bəzi variantları Qafqaz xalqlarının şifahi yaradıcılığında, rus, kelt, alman, fransız əfsanə və dastanlarında da geniş yayılmışdır. Əli Sultanlı süjetin mövcud variantlarında üç istiqamətin olduğunu göstərmişdir: “bunların bir qismi faciə ilə bitir; ya ata öz oğlunu, yaxud da oğul öz atasını öldürür. Tanınma sonluğun faciəsini qüvvətləndirir. Atanın öz oğlunu öldürməsi daha çoxdur. Bu qol xalqlar içərisində nisbətən qədimdir. İkinci qismində isə sonluq tanıma və barış ilə nəticələnir. Bu qism nüvələr nisbətən yenidir. Üçüncü qismində sonluq yumşaldılmışdır. Hər halda faciə ilə bitmir (6, 43). Dünyəvi süjetlərdən olan “atalar – oğullar” “süjeti türklərin tarixi cəngavərlik və qəhrəmanlıq əxlaqı ilə bağlı olmuş və həmin qaynaqdan da dünya xalqlarının nağıl və eposçuluğuna transfer olunmuşdur.

Eposda atalar və oğullar haqqında aşağıdakı hikmətli ifadələrə diqqət yetirək:

Yad oğlu saqlamaqla oğul olmaz –
böüyəndə salur-gidər, gördüm diməz...
Kül tərəcik olmaz (Güyəgü oğul olmaz).
Oğul atadan görməyincə süfrə çəkməz.
Oğul atanın yetiridir, iki gözinin biridir.
Dövlətlü oğul qopsa, ocağının gözidir.
Oğul dəxi neyləsün , baba ölüb mal qalmasa.
Baba malından nə fayda, başda dövlət olmasa...
“Ata adını yürütməyən xoyrad oğul ata bilindən enincə
Enməsə, yeg, ana rəhminə düşüncə toğmasa, yeg.
Ata adın yürüdəndə dövlətlü oğul yeg”... (3, 32).

Oğuzların öz oğullarını igid, cəngavər cəsarətli görmək arzusu güclüdür. Oğuz adət-ənənələrini davam etdirmək, bu adətləri gələcək nəsillərə çatdırmaq və layiqli ad qazanmaq oğuz oğlunun əsas vəzifələrindən biridir. Dastanda ad Dədə Qorqud tərəfindən verilir. Oğlan yeniyetməlik yaşına çatanda göstərdiyi igidliyə uyğun olaraq adqoyma mərasiminin keçirilməsi mühümdür. Dədə Qorqud çağırılır, "Adını bən verdüm, yaşını Allah versün," – deyib qəhrəmanın şəninə dastan qoşar, dualar edər. Dədə Qorqudun dualarını alan igidin fəvqəladə gücə sahib olduğuna inam mövcud idi.

Erkən yaşda bu adın alınmaması Oğuz elində yaxşı qarşılanmır, oğulun ad alması onun özünü təqdim etməsi kimi qiymətləndirilir. Qazan xan və oğlu Uru-

zun da boyda bu məsələ ilə bağlı süjeti var və burada ata-oğul arasında hörmətlə yanaşı, həm də bir müstəqillik sezmək olar. Belə ki, Uruzun ad almaması Qazan xanı narahat edər və o gileylənər. Çünki Uruz müəyyən yaşa gəlmiş və hələ də ad almadığına görə divanda yer almamışdır. Qazan xan isə gələcəkdə oğlunun onun varisliyini davam etdirə bilməməsindən narahatdır. Uruz isə bu haqda atasının gileyinə irad bildirir:

“Hünəri oğul atadanmı görər, ögrənər,
Yoxsa atalar oğuldanmı ögrənür?
Qaçan sən mənə alub kafir sərhəddinə çıqardın,
Qılıc çalub baş kəsdin?
Mən səndən nə gördüm, nə ögrənim?” – dedi (3, 69).

Dastanda ata və oğlun qəhrəmanlığını əks etdirən bir neçə boy var. Dördüncü boy “Qazan bəg oğlu Uruz bəgin tutsaq olduğu boyı bəyan edər, xanım, hey!” adlanır. Burada süjet Uruzun hələ də ad almamasına görə atası Qazanın onu görərkən ağlamasıyla başlayır. Uruz bunun səbəbkarı kimi atasını günahlandırır.

Burada düşmənin Salur Qazanın ordusuna hücum etməsi əks olunub. Belə bir halda qəhrəmanlıq şövqüylə alışıb-yanan Uruz döyüşə qatılmaq istəyir. Amma atası ona bu döyüşü kənardan izləməyi məsləhət görür. Çünki oğlunun döyüş təcürübəsinin olmadığını bilir (3, 70).

Ata övladının təcürübəsiz olduğunu bildiyi halda, göz görə-görə onu düşmən qılıncının qarşısına göndərmək istəmir. Digər tərəfdən isə Oğuz elinin adət-ənənəsi buna izn vermir. Beləcə, həm də oğlunun nə dərəcədə cəsarətli olduğunu yoxlamaq istəyi öz növbəsində, döyüş görməsə belə, öz cəsarəti ilə qorxmazlığını sübuta yetirir:

A bəg baba, eşidürəm,
Əmma Ərafatda ərkəg quzı qurban için,
Baba oğul qazanur ad için.
Oğul da qılıc quşanur baba qeyrətiçün.
Mənim də başım qurban olsun səninçün... (3,71).

Göründüyü kimi, oğullar atalarına layiq olmaq üçün ad qazanmağa çalışırlar. Buna görə də o, oğlunu qırx igidlə bir yerdə qoyub döyüşə qatılır. Amma Uruz döyüş müddətində səbr edə bilmir, igidləri ilə birgə meydana atılır. Uruzun bu səhnəsi dastanda belə canlandırılır və o, atasının sözündən çıxmır, igidlərlə birgə dağ başına çıxaraq atasını gözləyir. Oğuzlarda ata sözünü iki etməzdilər, belə olsa, o övladı oğulluqdan çıxarardılar (3, 71).

Qazan xan öyrənir ki, onun oğlu döyüşdən qaçmayıb, əksinə döyüşüb, yaralanıb və əsir düşüb. Bunu bilən atanın gözləri yaşla dolur, oğlu haqqında pis düşündüyü üçün özünü günahkar hesab edir. “...Qazanın əqli başından getdi. Qara bağı sarsıldı, düm yurəgi oynadı. Qarannulı gözləri qan-yaş toldı...” (3, 74). Burada Qazan xanın da dönüb oğlunu yerində görməməsi dərhal onun haqda mənfi

fikirlərə qapılmasına səbəb olur. Dərhal hirsələnməsi, döyüşdən əvvəl oğlunun onun yolunda canından keçməyə hazır olduğunu unutması, sonradan peşman olması – bütün bunlar psixoloji məqamlardır və oğuz elində ata-oğul münasibətlərinin xarakterizə olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla K. Sırr içində dastan və yaxud gizli Dədə Qorqud-2. Bakı: Yeni Nəşrlər Evi, “Elm”, 1999, 288 s.
2. Bəydili C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: “Elm”, 2003, 418 s.
3. Kitabi-Dədə Qorqud. (Tərtib, transkripsiya, sadələş. variant və müqəddimə F.Zeynalov və S. Əlizadəninindir). Bakı: “Yazıçı”, 1988, 265 s.
4. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I kitab. Bakı: “Turan” Nəşrlər evi, 2002, 680 s.
5. Ögəl B. Türk mitolojisi. II cilt. Türk Tarih Kurumu Basım Evi-Ankara, 1999, 610 s.
6. Sultanlı Ə. “Kitabi- Dədə Qorqud” və qədim yunan dastanları. Bakı: “Elm” 1999, 84 s.

İnternet resursları

7. [https:// citatskiy -dnevnik.ru](https://citatskiy-dnevnik.ru) .с Краткое содержание сказки “Приключения Синдбада- морехода.

Məqalədə həmçinin oğuz eposundakı folklor süjetlərinin dünya eposuna transformasiyası barədə də məlumat verilir.

